

suspicionem incidit regni appetendi: non Tib. Gracchum, qui collegae magistratum per seditionem (1) abrogavit: quorum interfectores impleverunt orbem terrarum nominis sui gloria: sed eum (auderet enim dicere, quum patriam periculo suo liberasset), cuius nefandum adulterium in (2) pulvinaribus sanctissimis nobilissimae (3) feminae comprehenderunt: eum, cuius supplicio senatus solemnes religiones expiandas saepe censuit: eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse, L. Lucullus iuratus se, quaestionibus habitis, dixit comperisse: eum, qui (4) civem, quem senatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitae civium conservatorem iudicarant, servorum armis exterminavit: eum, qui regna (5) dedit (6), ademit, orbem terrarum, quibuscum voluit (7), partitus est: eum, qui pluribus caedibus in foro (8) factis, singulari virtute et gloria civem domum vi et armis compulit: eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine: eum, qui aedem Nympharum (9) incendit, ut memoriam (10) publicam recensionis tabulis publicis impressam exstingeret: eum denique, cui iam nulla lex erat, nullum civile ius, nulli possessionum termini: qui non (11) calumnia

(1) Collegam deposuit magistratu.

(2) Idest in penetralibus delubri Deae Cybeles; in templis enim erant pulvinaria, sive lectuli, ubi Deorum simulacra reponebantur.

(3) Calpurniae videlicet, uxoris Caesaris.

(4) Se ipsum intelligit Cicero.

(5) Dederat enim Pessinuntem Brogitaro Gallograeco per venditionem, et regem eum iusserat appellari.

(6) Cyprum enim insulam, in provinciae formam redactam, Ptolemaeo regi ademerat, eique M. Catonem praefecerat.

(7) Quia Macedoniam Pisoni, Syriam Gabinio decreverat.

(8) Idest in templo Castoris foro propinquo, in quo servum collocarat, ut Pompeium interficeret, qua de causa se domo contigit Pompeius.

(9) Templum, quod sacrum erat iis Nymphis, quae fontibus praeerant.

(10) Solebant censores singulis lustris tribus omnes censere, et tabulas habere, in quibus omnium civium scelera notabantur; in quibus cum sciret Clodius sua flagitia esse descripta, aedem Nympharum incendit, in qua eae tabulae asservabantur, ut scelerum suorum memoriam deleteret.

(11) Calumnia litis est callida et malitiosa iuris interpretatio.

litium, non iniustis (1) vindictis (2) ac sacramentis alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis petebat: qui non solum Etruscos (eos enim penitus contemserat), sed hunc P. Varium, fortissimum atque optimum civem, iudicem nostrum, pellere possessionibus, armis castrisque conatus est: qui cum architectis et (3) decempedis villas multorum hortosque peragrabat: qui Ianiculo (4) et Alpibus spem possessionum terminabat suarum; qui quum ab equite romano splendido et forti M. Paconio, non impetrasset, ut sibi insulam in lacu (5) Prilio venderet, repente (6) lintribus in eam insulam materiam, calcem, caementa atque arma convexit: dominoque trans ripam inspectante, non dubitavit aedificium extruere in alieno: qui huic (7) T. Furio Fanio, cui viro? Dii immortales! (quid enim ego de muliercula Stantia? quid de adolescente P. Apinio dicam? quorum utrique mortem est minitatus, nisi sibi hortorum possessione cessissent); sed ausus est Furio Fanio dicere si sibi pecuniam, quantam poposcerat, non dedisset (8) mortuum se in domum eius illaturum: qua invidia huic esset tali viro conflagrandum; qui Appium fra-

(1) Vindictae appellantur res eae, de quibus controversia est, V. Festum lib. ult.

(2) Sacramentum pecunia ea est, quae deponatur ab eo, qui in controversia vincebatur, quaeque in aerario collocabatur, tanquam res sacra esset.

(3) Decempeda proprie dicitur pertica decem pedibus longa, qua mensores agrorum uti solent: hic autem sumi videtur a Cicerone pro ipsis mensuris, vulgo *Agrimensori*.

(4) Ianiculum urbs est Etruriae in ripa citeriore Tiberis, a lano sic dicta; Alpes vero montes sunt, quibus Italia a Gallia separatur. Vult autem indicare Cicero, Clo-

dium a Ianiculo, sive Roma, usque ad Galliam omnes possessiones sibi vindicare voluisse.

(5) Lacus Prilius, vel, ut alii malunt, Prelius, in Etruria situs est.

(6) Lintres naves parvae sunt, quibus utuntur piscatores.

(7) Amicus hic erat Ciceroni.

(8) Minatus est Clodius Furio Fanio, mortuum se in domum eius illaturum, ut ipse Furio Fanius reus caedis haberetur, vel quia mortuo illato religiosa domus fiebat, et ius eius domino peribat. Vide Caium Iuriscon. lib. Pandect. II, tit. de religiosis locis.

trem, hominem mihi coniunctum fidissima gratia, absentem de possessione fundi deiecit, qui parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere (1), sic agere fundamenta, ut sororem non modo vestibulo privaret, sed omni aditu et limine. Quamquam haec quidem iam tolerabilia videbantur, etsi aequaliter in rempublicam, in privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in suos irruebat: sed nescio quo modo iam usu obduerant et percalluerat civitatis incredibilis patientia. Quae vero aderant iam, et impendebant, quonam modo ea aut depellere potuissetis, aut ferre, imperium si ille nactus esset? Omitto (2) socios, exterarum nationes, reges (3), tetrarchas; vota enim faceretis, ut in eos se potius immitteret, quam in vestras possessiones, vestra tecta, vestras pecunias: pecunias dico? a liberis, a liberis, medius fidius, et a coniugibus vestris nunquam ille effraenatas suas libidines cohibuisset. Fingi haec putatis, quae patent? quae nota sunt omnibus? quae tenentur? servorum exercitus illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam rempublicam resque privatas omnium possideret? Quamobrem si cruentum gladium tenens clamaret

3 T. Annius: Adeste, quaeso, atque audite cives: P. Clodium interfeci: eius furores, quos nullis iam legibus, nullis iudiciis fraenare poteramus, hoc ferro et hac dextera a cervicibus vestris repuli: per me unum, ut ius, aequitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: esset vero timendum, quonam modo id ferret civitas. Nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimum reipublicae profuisse, maxima laetitia populum rom., cunctam Italiam,

(1) Aedificare.

(2) Socii dicebantur, quicumque in Italia populi, qui suis legibus uterentur, et cum populo romano essent societate coniuncti.

(3) Tetrarchae erant principes qui quartam tantum regni partem obtinebant.

nationes omnes affecisse, et dicat et sentiat? Nequeo, vetera illa populi romani gaudia quanta fuerint iudicare. Multas tamen iam summorum (1) imperatorum clarissimas victorias aetas nostra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit laetitiam, nec tantam. Mandate hoc memoriae, iudices. Spero multa vos liberisque vestros in republica bona esse visuros: in iis singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum vos visuros fuisse. In spem maximam, et, quemadmodum confido, verissimam adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc ipso summo viro consule (2), compressa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus et iudiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui hoc, P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? quid? ea, quae tenetis, privata atque vestra, dominante homine furioso, quod ius perpetuae possessionis habere potuissent!

Non timeo, iudices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus libentius haec in illum evomere videar, quam verius. Etenim etsi praecipuum esse debebat, tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio paene aequaliter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. Quin sic attendite, iudices. Nempe haec est quaestio de interitu P. Clodii. Fingite animis: liberae enim sunt cogitationes nostrae, et, quae volunt, sic intuentur, ut ea cernamus, quae non videmus; fingite igitur cogitatione imaginem huius conditionis meae, si possim efficere, ut Milonem absolvatis: sed ita, si P. Clodius revixerit. Quid vultu extimulistis? quonam modo ille vos vivus afficeret, quos mortuus inani cogitatione percussit? Quid? si ipse Cn. Pompeius, qui ea virtute ac fortuna est, ut ea potuerit semper, quae ne-

(1) Tunc erant Sulla et Marius. (2) Pompeio.

mo praeter illum : si is, inquam, potuisset, ut quaestionem de morte P. Clodii ferre, sic ipsum ab inferis excitare: utrum putatis potius facturum fuisse? Etiam si, propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter rempublicam non fecisset. Eius igitur mortis sedetis ultores, cuius vitam si putetis per vos restitui posse nolitis : et de eius nece lata quaestio est, qui si eadem lege reviviscere posset, lata lex nunquam esset. Huius ergo interfector, si esset, in confitendo ab iisne poenam timeret, quos liberavisset? Graeci homines Deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quae ego vidi Athenis? quae aliis in urbibus Graeciae? quas res (1) divinas talibus institutas viris? quos cantus, quae carmina? prope ad immortalitatis et (2) religionem et memoriam consecrantur. Vos tanti conservatorem populi, tanti sceleris ultorem non modo honoribus nullis afficietis, sed ad supplicium 7 rapi etiam patiimini? Confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset, et magno animo et libente se fecisse, libertatis omnium causa: quod esset ei certe non confitendum modo, verum etiam praedicandum. Etenim, si id non negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam praemia laudis essent petenda? Nisi vero gratius putat esse vobis, sui se capitis, quam vestri, defensorem fuisse: cum praesertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos: si factum vobis non probaretur (quamquam qui poterat salus sua cuiquam non probari?), sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata (3) cecidisset, magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid esset ingratius, quam laetari ceteros, lugere eum solum, propter quem ceteri laetarentur? Quamquam hoc animo semper omnes fuimus in patriae prodito-

(1) Intelligit statuas, monumenta, columnas, quae in Deorum honorem erecta sunt.

(2) Iis enim habebantur caeremoniae, tanquam diis.

(3) Fuisset.

ribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque et invidiam nostram putaremus. Nam quae mihi ipsi tribuenda laus esset, cum tantum in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus (1) essem, si id, quod conabar, sinemaximis (2) dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? quae mulier sceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? Proposita invidia, morte, poena, qui nihilo segnius rempublicam defendit, is vir vere putandus est. Populi grati est, praemiis afficere bene meritos de republica cives; viri fortis, ne suppliciis quidem moveri, ut fortiter fecisse poeniteat. Quamobrem uteretur eadem confessione T. Annius, qua Ahala, qua Nasica, qua Opimius, qua Marius, qua nosmetipsi: et, si grata respublica esset, laetaretur: si ingrata, tamen in gravi fortuna (3), conscientia sua niteretur.

Sed huius beneficii gratiam, indices, fortuna populi 8 R., et vestra felicitas, et dii immortales sibi deberi putant. Nec vero quisquam aliter arbitrari potest; nisi qui nullam vim (4) esse ducit, numenve divinum; quem neque imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec coeli, signorumque motus, nec vicissitudines rerum atque ordines movent, neque, id quod maximum est, maiorum nostrorum sapientia: qui sacra, qui caeremonias, qui auspicia et ipsi sanctissime coluerunt, et nobis, suis posteris, tradiderunt. Est, est profecto illa vis: neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate nostra inest quiddam, quod vigeat et sentiat, et non inest in hoc tanto naturae tam praeclaro motu. Nisi forte idcirco esse non putant, quia non apparet, nec cernitur: perinde quasi nostram ipsam mentem, qua sapimus, qua providemus, qua haec ipsa agimus ac dicimus, videre, aut plane qualis,

(1) Loquitur de Catilinae con-
iuratione a se oppressa.

(2) Periculo et invidia.

(3) Nempe praeclari sui faci-
noris.

(4) Naturam divinam

aut ubi sit, sentire possimus. Ea vis, ea igitur ipsa, quae saepe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit, illam (1) perniciem exstinxit ac sustulit: cui primum mentem iniecit, ut vi irritare, ferroque lacessere fortissimum virum auderet, vincereturque ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem et licentiam sempiternam. Non est humano consilio, ne mediocri quidem, iudices, Deorum immortalium cura, res illa perfecta. Religiones mehercule ipsae, araeque, cum illam belluam cadere viderunt, commovisse se videntur, et ius in illo suum retinuisse. Vos enim iam Aibani (2) tumuli atque luci (3), vos, inquam, imploro atque obtestor: vosque Albanorum obrutae arae, sacrorum populi R. sociae (4) et aequales, quas ille praeceps amentia, caesis prostratisque sanctissimis lucis, substructionum insanis molibus oppresserat: vestrae tum arae, vestrae religiones viguerunt, vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat: tuque ex tuo edito monte (5), Latiaris sancte Iupiter, cuius ille (6) lacus, nemora, finesque saepe omni nefario stupro et scelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuisti; vobis illae, vobis vestro in conspectu serae, sed iustae tamen et debitae poenae solutae sunt. Nisi forte hoc etiam casu factum esse dicemus, ut ante ipsum sacrarium Bonae Deae, quod est in fundo Sergii Galli, in primis honesti et ornati adolescentis, ante ipsam, inquam, Bonam Deam,

(1) Clodium perniciem appellat quia suis sceleribus reipublicae perniciem afferebat.

(2) Albani tumuli colliculi sunt, vel loci eminentiores, in quibus arae quibusdam numinibus dedicatae erant; vel etiam sepulcra veterum Albanorum.

(3) Luci nemora opaca sunt et densa, quae numinibus consecrata censebantur, ut ex multis Virgilli locis colligitur.

(4) Illae arae dicebantur sociae sacrorum populi rom., quia sacra illa Latinis cum populo rom. communia erant.

(5) Albanus mons, in quo Iupiter Latiaris, a Latio ita dictus, colebatur.

(6) Tres erant lacus in Latio, unus Nemorensis, alter Iuturnae, tertius, et omnium celeberrimus Albanus.

cum proelium commisisset, primum illud vulnus acciperet, quo teterrimam mortem obiret; ut non absolutus iudicio illo (1) nefario videretur, sed ad hanc insignem poenam reservatus. Nec vero non eadem ira Deorum hanc eius satellitibus (2) iniecit amentiam, ut sine imaginibus, sine (3) cantu, sine (4) ludis, sine exsequiis, sine (5) lamentis, sine laudationibus, sine funere, oblitus cruore et luto, spoliatus illius supremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici solent, ambureretur abiectus. Non fuisse credo fas, clarissimorum virorum (6) formas illi teterrimo paricidae aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem eius (7) lacerari, quam in quo vita esset (8) damnata.

Dura mihi, medius fidius, iam fortuna populi R., et crudelis videbatur, quae tot annos illum in hac republica insultare pateretur. Polluerat stupro sanctissimas religiones: senatus gravissima decreta perfregerat: pecunia se a iudicibus palam redemerat: vexerat (9) in tribunatu senatum: omnium ordinum consensu pro salute reipublicae gesta (10) resciderat: me patria expulerat: bona diripuerat: domum incenderat: liberos, coniugem meam vexaverat: Cn. Pompeio nefarium (11)

(1) Nam ob violatam religionem absolutus fuerat a iudicibus pecunia corruptis.

(2) Per hos satellites designat S. Clodium, Munatium Plancum, et alios Clodiana factionis homines.

(3) Tibiae et cantus in funeribus apud Rom. adhibebantur.

(4) In funeribus clarorum virorum apud Rom. fiebant gladiatorii ludi, qui funebres dicebantur.

(5) Lamentum fletus est, quem mulier, quae praefica dicebatur, incipiebat, dum corpus cremabatur, cui simili modo reliqua turba respondebat.

(6) Imagines.

(7) Id est cadaver semistulatum a nocturnis canibus lacerari.

(8) Quia multis S. C. Clodius confixus fuit.

(9) Tribunus enim, contra senatus auctoritatem, Pisoni et Gabinio provincias decreverat.

(10) Cum exsilium machinaretur Ciceroni propter interfectos Lentulum et Cethegum, aliosque Catilinarios, abrogavit omnia senatus acta, quibus senatus et populus rom. illud Ciceronis factum approbabat.

(11) Struxerat insidias eum interficiendi causa, ut dictum supra.

bellum indixerat (1): magistratum (2), privatorum caedes fecerat: domum mei fratris (3) incenderat: vastarat Etruriam: multos sedibus ac fortunis eiecerat, instabat, urgebat: capere eius amentiam civitas, Italia, provinciae, regna non poterant. Incidebantur iam domi leges (4), quae nos nostris servis addicerent: nihil erat cuiusquam, quod quidem ille adamasset, quod non hoc anno suum fore putaret. Obstabat eius cogitationibus nemo, praeter Milonem. Illum ipsum, qui obstare poterat novo reditu in gratiam quasi devinctum arbitrabatur: Caesaris potentiam, suam esse dicebat: bonorum animos in meo (5) casu contemserat: Milo unus urgebat. Hic, Dii immortales, ut supra dixi, mentem dederunt illi perditio ac furioso, ut (6) huic faceret insidias: aliter perire pestis illa non potuit: nunquam illum respublica suo iure esset ulta. Senatus, credo, praetorem eum (7) circumscrisisset. Ne, cum solebat quidem id (8) facere, in privato eodem hoc aliquid profecerat. An consules in praetore coërcendo fortes fuissent? Primum, Milone occiso, habuisset suos (9) consules: deinde quis in eo praetore consul fortis esset, per quem tribunum, virtutem consularem crudelissime vexatam esse meminisset? Oppressisset omnia, possideret, teneret: lege nova, quae est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis, servos nostros libertos suos fecisset. Postremo, nisi eum Dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effeminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie rempu-

(1) Intelligit Sextium, Q. Fabricium, quem occidit, et Marcum Cipsium, quem ferro appetivit.

(2) Cum de Cicerone revocando actum est, multi partim vulnerati, partim occisi fuerunt a Clodianis.

(3) V. lib. Epist. ad Attic. IV, 3.

(4) Cogitabat Clodius, si praetor esset, ut scribit Asconius, legem ferre, ut libertini in urbanis tribus suffragia ferre possent,

quod tantum ab ingenuis praestari poterat.

(5) Meo exsilio.

(6) Miloni.

(7) Coërcuisset.

(8) Sensus huius loci est: cum senatus volebat coërcere Clodium privatum, nihil efficiebat; quid igitur efficere poterit, cum praetor erit?

(9) Hypsaemum et Scipionem, de quibus supra.

blicam nullam haberetis. An ille praetor, ille vero consul, si modo haec (1) templa, atque ipsa moenia stare eo vivo tandiu, et consulatum eius expectare potuissent; ille denique vivus mali nihil fecisset, qui mortuus, uno ex suis satellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum (2), portum omnium gentium, sedem ab universo populo R. concessam uni ordini, inflammari, excindi, funestari? neque id fieri a multitudine imperita, quamquam esset miserum id ipsum, sed ab uno? qui cum tantum ausus sit ustor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimum (3) abiecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat. Et sunt, qui de via Appia (4) querantur, taceant de curia? et qui ab eo (5) spirante forum putent potuisse defendi, cuius non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitare eum, si potestis, ab inferis. Frangetis impetum vivi, cuius vix sustinetis furias insepulti? nisi vero sustinuistis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt (6), cum falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Caedi vidistis populum rom., concionem gladiis disturbari, cum (7) audiretur silentio M. Caelius, tribunus plebis, vir et in republica fortissimus, et in suscepta causa firmissimus, et honorum voluntati, et auctoritati senatus deditus, et in hac Milonis sive invidia, sive fortuna, singulari, divina et incredibili fide.

(1) Loquitur de foro et curia, ubi haec oratio habebatur.

(2) Reges enim, et populi exleri ad senatum rom. tanquam ad refugium confugiebant.

(3) Intulit.

(4) In qua occisus est Clodius.

(5) Vivo.

(6) Falces militares, non messorias intelligit.

(7) Concionem enim habuerat Caelius pro Milone.

PERORATIO

Tota est ad ciendam misericordiam comparata, idque fit ethopoeia Milonis, viri fortis, qui, quum benefacti conscius sit, nullum pavet iudicii periculum, ipsiusque prosopoeia, ostendentis magnum in patriam amorem, et solius gloriae cupiditatem, num. 1: apostrophe Ciceronis ad Milonem conquerentis de Milonis periculo, et ostendentis quanto sibi dolori futurum sit, non potuisse Milonem defendere, num. 2: alia denique oratoris apostrophe modo ad iudices, modo ad Quirites, qua sua commemorat erga rempublicam merita, et navatam a Milone in se restituendo operam, adeoque miserimum sibi fore, inquit, illum ex urbe eiectum videre, per quem ipse in urbem sit restitutus, num. 3.

1 Sed iam satis multa de causa: extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat, nisi ut orem obsterque vos, iudices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse (1) non implorat; ego, etiam repugnante hoc, et imploro et exposco? Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrymam adspexistis Milonis: si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere. Haud scio, an multo sit etiam adiuvandus magis. Etenim si in gladiatoris pugnis, et infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos et supplices, et ut vivere liceat, obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes et animosos, et se acriter ipsos morti offerentes, servari cupimus; eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant; quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? Me quidem, iudices, exanimant et interimunt hae voces Milonis, quas audio assidue, et quibus intersum quotidie. Valeant, inquit, valeant cives mei, sint incolumes, sint floren-

(1) Ait, Milonem non implorare misericordiam, ut placet iudices, qui potuissent offendi, quod Milo neque sordidatus, neque supplices venerit, ut mos erat reis.

tes, sint beati: stet haec urbs praeclara, mihi que patria carissima (1), quoquo modo merita de me erit: tranquilla republica cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed propter me tamen, perfrauntur. Ego cedam atque abibo; si mihi republica bona frui non licuerit, at carebo mala: et quam primum tetigero bene moratam et liberam civitatem, in ea conquiescam. O frustra, inquit, mihi suscepti labores! o spes fallaces et cogitationes inanes meae! Ego, cum tribunus plebis, republica oppressa, me senatui dedissem, quem extinctum acceperam: equitibus R., quorum vires (2) erant debiles: bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abiecerant: mihi unquam honorum praesidium defuturum putarem? Ego, cum te (mecum enim saepissime loquitur) patriae reddidissem, mihi putarem in patria non futurum locum? Ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites rom. illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiae voces? ubi denique tua illa, M. Tulli, quae plurimis fuit auxilio, vox et defensio? mihi ne ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari? Nec vero haec, iudices, ut ego nunc, fleas, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim, negat ingratis civibus se fecisse, quae fecerit; timidus, et omnia (3) circumspectantibus pericula, non negat: plebem et infimam multitudinem, quae, P. Clodio duce, fortunis vestris imminabat, eam, quo tutior esset vita vestra, se fecisse commemorat; ut non modo virtute fleteret, sed etiam tribus suis (4) patrimoniis deliniret: nec timet, ne, cum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in rempublicam singularibus. Senatus erga se benevolentiam temporibus his ipsis saepe esse perspe-

(1) Sive me damnet, sive liberet.

(2) Quia vexabantur a Clodio.

(3) Providentibus.

(4) Tria intelligit patrimonia, quae Milo largitionibus et impensis ludorum impenderat, ut divites a direptione liberaret.

ctam: vestras vero, et vestrorum ordinum (1) occur-
sationes, studia, (2) sermones, quemcumque cursum
fortuna dederit, secum ablaturum esse dicit. Meminit
etiam, sibi (3) vocem praeconis (4) modo defuisse,
quam minime desideravit; populi vero cunctis suffra-
giis, quod unum cupierit, se consulem declaratum:
nunc denique, si haec contra se sint futura, sibi fa-
cinoris suspicionem, non facti crimen ob stare. Addit
haec, quae certe vera sunt, fortes et sapientes viros
non tam praemia sequi solere recte factorum, quam
ipsa recte facta: se nihil in vita, nisi praeclarissime
fecisse; siquidem nihil sit praestabilius viro, quam
periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res
honori fuerit a suis civibus: nec tamen eos miseris,
qui beneficio cives suos vicerint: sed tamen ex omni-
bus praemiis virtutis, si esset habenda ratio praemio-
rum, amplissimum esse praemium gloriam: esse hanc
unam, quae brevitatem vitae posteritatis memoria con-
solaretur; quae efficeret, ut absentes adessemus, mor-
tui viveremus; hanc denique esse, cuius gradibus et-
iam homines in coelum viderentur adscendere. De me,
inquit, semper omnes gentes loquentur, nulla un-
quam obmutescet vetustas: quin hoc tempore ipso,
cum omnes a meis inimicis faces meae invidiae subii-
ciuntur, tamen omni in hominum coetu, gratis agen-
dis, et gratulationibus habendis, et omni sermone ce-
lebramur. Omitto Etruriae festos (5), et actos et insti-
tutos dies: centesima (6) lux est haec ab interitu P.
Clodii, et, opinor, altera; qua fines imperii populi
Rom. sunt, non solum fama iam de illo, sed etiam lac-

(1) Idest obvias salutationes,
quae honoris et benevolentiae cau-
sa fiunt.

(2) Qui nempe de Milone ab-
sente circumferuntur.

(3) Licet non posset in comitiis
ignorari, quis consul esset desi-
gnatus, tamen praeconis voce re-
nuntiabatur.

(4) Tantum.

(5) Haec regio inimica Clodio,
cum audivisset, eum a Milone in-
terfectum fuisse, dies festos in
honorem Milonis instituit.

(6) Dies.

titia peragravit. Quamobrem, ubi corpus hoc sit, non,
inquit, laboro; quoniam omnibus in terris etiam ver-
satur, et semper habitabit nominis mei gloria. Haec 2
tu mecum saepe, his absentibus; sed iisdem audien-
tibus, haec ego tecum, Milo. Te quidem, quod isto
animo es, satis laudare non possum; sed quo est ista
magis divina virtus, eo maiore a te dolore divellor.
Nec vero, si mihi eriperis, reliqua est illa tamen ad
consolandum querela, ut his irasci possim, a quibus
tantum vulnus acepero. Non enim inimici mei te mihi
eripient, sed (1) amicissimi: non male aliquando de me
meriti, sed semper optime. Nullum unquam, iudices, 3
mihi tantum dolorem (2) inuretis (etsi quis potest esse
tantus?), sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar,
quanti me semper feceritis. Quae si vos cepit oblivio,
aut si in me aliquid (3) offendistis: cur non id meo (4)
capite potius luitur, quam Milonis? praeclare enim vi-
xero, si quid mihi acciderit prius, quam hoc tantum
mali videro. Nunc me una consolatio sustentat, quod
tibi, T. Anni, nullum a me amoris, nullum studii,
nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias (5)
potentium pro te appetivi: ego meum saepe corpus
et vitam obieci armis inimicorum tuorum; ego me
plurimis pro te supplicem abieci: bona, fortunas
meas ac liberorum meorum in communionem tuo-
rum (6) temporum contuli: hoc denique ipso die, si
qua vis est parata, si qua dimicatio capitis futura, de-
posco. Quid iam restat? Quid habeo, quod faciam pro
tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quaecum-
que erit tua, ducam meam? Non recuso, non abnuo:
vosque obsecro, iudices, ut vestra beneficia, quae in
me contulistis, aut in huius salute augeatis, aut in eius-

(1) Loquitur de iudicibus, quos
amicissimos vocat, ut sibi con-
ciliet.

(2) Inferetis.

(3) Aliquid invenistis offensio-
nis.

(4) Mea morte.

(5) Clodianorum scilicet, et Pom-
peii, qui infensus erat Miloni.

(6) Cicero significat, communi-
care secum omnes suas fortunas
Milonem veluisse.

dem exitio occasura esse iubeatis. His lacrymis non movetur Milo: est quodam incredibili robore animi se-
 ptus: exsilium ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus: mortem naturae finem esse, non poenam. Sit hic ea mente, qua natus est. Quid vos, iudices? quo tandem animo eritis? Memoriam Milonis retinebitis, ipsum ei-
 cietis, et erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro republica sanguinem effudistis, vos in viri et in civis invicti appello periculo, centuriones, vosque milites: vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis, et huic iudicio praesidentibus, haec tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? proicietur? O me miserum, o infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos: ego te in patria per eosdem retinere non potero? quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes (1), consorti mecum temporum illorum? me ne non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servasset? At in qua causa non potuisse? quae est grata gentibus. A quibus non potuisse? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquiviverunt. Quo deprecante? me. Quodnam ego concepi tantum scelus, aut quod in me tantum facinus admisi, iudices, cum illa (2) indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, exstinxim? omnes in me meosque redundant ex illo, (3) fonte dolores. Quid me reducem esse voluistis? an ut, inspectante me, expellerentur ii, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro vos, pati, mihi acerbiorem reditum esse, quam fuerit ille ipse discessus. Nam qui possum putare, me restitutum esse, si (4) distrahor ab iis, per quos restitutus sum? Utinam Dii immortales fe-

(1) Socio meae calamitatis.
 (2) Catilinae coniurationem indicat, qui urbem ferro flammaque delere constituerat.

(3) Catilina.
 (4) Separor.

cissent (pace tua, patria, dixerim: metuo enim, ne scelerate dicam in te, quod pro Milone dicam pie) uti P. Clodius non modo viveret, sed, etiam praetor, consul, dictator esset, potius, quam hoc spectaculum viderem. O Dii immortales! fortem et a vobis, iudices, conservandum virum! minime, minime, inquit. Immo vero poenas ille debitas luerit: nos subeamus, si ita necesse est, non debitas. Hiccine vir patriae natus, usquam, nisi in patria, morietur? aut, si forte, pro patria? huius vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum sepulcrum esse patiemini? hunc sua quisquam sententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulsum a vobis ad se vocabunt? O terram illam beatam, quae hunc virum exceperit: hanc ingratam, si eiecerit: miseram, si amiserit! sed finis sit: neque enim prae lacrymis iam loqui possum: et hic se lacrymis defendi vetat. Vos oro obtestorque, iudices, ut in sententiis ferendis quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, iustitiam, fidem, mihi credite (1), is maxime probabit, qui in iudiciis legendis optimum et sapientissimum et fortissimum quemque delegit.

(1) Pompeius.